

ΙΣΟΚΡΑΤΗΣ: ΕΠΙΣΤΟΛΗ 5η «ΠΡΟΣ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΝ»

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η επιστολή αυτή απευθύνεται στον νεαρό Αλέξανδρο και όπως φαίνεται από την πρώτη γραμμή στην πρώτη ενότητα, συνοδεύει μία άλλη επιστολή γραμμένη από τον ίδιο συντάκτη, η οποία απευθύνεται στον Φίλιππο. Η συγκεκριμένη επιστολή στον Αλέξανδρο παρουσιάζει αρκετά και σοβαρά προβλήματα, καθώς το μόνο σίγουρο γι' αυτήν είναι το πρόσωπο του παραλήπτη, ο οποίος σύμφωνα με ό,τι αναφέρει ο συντάκτης στην 3^η ενότητα, πρέπει να βρίσκεται σε μία νεαρή σχετικά ηλικία 'παιδός', κάπου δηλ. μεταξύ 12 και 14 περίπου ετών. Και αυτό φαίνεται από την αναφορά που κάνει ο συντάκτης της στην 3^η ενότητα, όταν αναφέρεται στο εκπαιδευτικό πρόγραμμα που *τώρα*, όταν δηλ. συντάσσεται αυτή η επιστολή, φαίνεται να ακολουθεί ο νεαρός Αλέξανδρος. Από εδώ και μετά όλα σ' αυτήν την επιστολή είναι μετέωρα, δηλ. η εγκυρότητά της ως προς τον συντάκτη, και φυσικά η χρονολόγησή της. Συμβατικά έχει αποδοθεί στον Ισοκράτη και επίσης συμβατικά έχει χρονολογηθεί στο έτος 342π.Χ.

Όμως αυτή η επιστολή εκτός αυτών των στοιχείων περιέχει ένα ακόμη πολύ σημαντικό, τον σχολιασμό του συντάκτη της πάνω στο εκπαιδευτικό πρόγραμμα που ακολουθεί την εποχή εκείνη ο νεαρός Αλέξανδρος. Αν και το όνομα του παιδαγωγού δεν αναφέρεται πουθενά μέσα στην επιστολή από τον Ισοκράτη (:), εντούτοις θεωρείται δεδομένο ότι οι όποιοι σχολιασμοί και υπαινιγμοί γίνονται, αφορούν τον Αριστοτέλη, αφού αυτός ήταν ο μόνος παιδαγωγός του νεαρού Αλεξάνδρου. Αυτό που έχει κινήσει την περιέργεια των εκδοτών και σχολιαστών της συγκεκριμένης επιστολής είναι ο σκωπτικός και επικριτικός χαρακτήρας με τον οποίον σχολιάζεται η παιδαγωγική τακτική που ακολουθείται από τον Αλέξανδρο, και για την οποίαν φυσικά υπεύθυνος ήταν ο Αριστοτέλης (Wilamowitz, *Aristoteles und Athen*, II,3,398). Αυτός ήταν και εξακολουθεί να είναι ο κυριότερος λόγος για τον οποίον οι σχολιαστές θεωρούν την συγκεκριμένη επιστολή προς τον Αλέξανδρο ως νόθο. Νόθος επίσης θεωρείται η επιστολή και όσον αφορά την αδυναμία στην χρονολόγησή της. Η συγκεκριμένη επιστολή *πρέπει* κατ' ανάγκην να ταυτίζεται χρονικά με μία άλλη επιστολή του Ισοκράτη σταλμένη στον Φίλιππο, σύμφωνα με ό,τι ο ίδιος αναφέρει στην 1^η ενότητα. Όμως για λόγους που εκτίθενται πιο κάτω στα σχόλια του κειμένου, καμία από τις δυο γνωστές επιστολές που έχουμε για τον Φίλιππο, δεν μπορεί να ταυτιστεί χρονικά με την συγκεκριμένη επιστολή για τον Αλέξανδρο, ως θα όφειλε,. Συνεπώς μένουμε στις συμβατικές τοποθετήσεις τόσο από άποψη χρόνου σύνταξης της επιστολής όσο και από την άποψη της πατρότητάς της.

(1) Πρὸς τὸν πατέρα σου γράφων ἐπιστολὴν ἄτοπον ὥμην ποιήσῃν, εἰ περὶ τὸν αὐτὸν ὄντα σὲ τόπον ἐκείνῳ μήτε προσερῶ μήτ' ἀσπάσομαι μήτε γράψω τι τοιοῦτον ὃ ποιήσῃ τοὺς ἀναγνόντας μὴ νομίζειν ἤδη με παραφρονεῖν διὰ τὸ γῆρας μηδὲ παντάπασι ληρεῖν, ἀλλ' ἔτι τὸ καταλελειμμένον μου μέρος καὶ λοιπὸν ὃν οὐκ ἀνάξιον εἶναι τῆς δυνάμεως ἦν ἔσχον νεώτερος ὢν. (2) Ἀκούω δέ σε πάντων λεγόντων ὡς φιλόανθρωπος εἶ καὶ φιλαθήναιος καὶ φιλόσοφος, οὐκ ἀφρόνως ἀλλὰ νοῦν ἔχόντως. Τῶν τε γὰρ πολιτῶν ἀποδέχεσθαι σε τῶν ἡμετέρων οὐ τοὺς ἡμεληκότας αὐτῶν καὶ πονηρῶν πραγμάτων ἐπιθυμοῦντας, ἀλλ' οἷς συνδιατρίβων τ' οὐκ ἂν λυπηθείης συμβάλλων τε καὶ κοινωνῶν πραγμάτων οὐδὲν ἂν βλαβείης οὐδ' ἀδικηθείης, οἷσις περ χρὴ πλησιάζειν τοὺς εὖ φρονοῦντας. (3) τῶν τε φιλοσοφῶν οὐκ ἀποδοκιμάζειν μὲν οὐδὲ τὴν περὶ τὰς ἔριδας, ἀλλὰ νομίζειν εἶναι πλεονεκτικὴν ἐν ταῖς ἰδίαις διατριβαῖς, οὐ μὴν ἀρμόττειν οὔτε τοῖς τοῦ πλήθους προεστῶσιν οὔτε τοῖς τὰς μοναρχίας ἔχουσιν· οὐδὲ γὰρ συμφέρον οὐδὲ πρέπον ἐστὶν τοῖς μεῖζον τῶν ἄλλων φρονοῦσιν οὔτ' αὐτοῖς ἐρίζειν πρὸς τοὺς συμπολιτευομένους οὔτε τοῖς ἄλλοις ἐπιτρέπειν πρὸς αὐτοὺς ἀντιλέγειν. (4) Ταύτην μὲν οὖν οὐκ ἀγαπᾷν σε τὴν διατριβὴν, προαιρεῖσθαι δὲ τὴν παιδείαν τὴν περὶ τοὺς λόγους οἷς χρώμεθα περὶ τὰς πράξεις τὰς προσπιπτούσας καθ' ἑκάστην τὴν ἡμέραν καὶ μεθ' ὧν βουλευόμεθα περὶ τῶν κοινῶν· δι' ἣν νῦν τε δοξάζειν περὶ τῶν μελλόντων ἐπιεικῶς, τοῖς τ' ἀρχομένοις προστάττειν οὐκ ἀνοήτως ἃ δεῖ πράττειν ἑκάστους ἐπιστήσῃ, περὶ δὲ τῶν καλῶν καὶ δικαίων καὶ τῶν τούτοις ἐναντίων ὀρθῶς κρίνειν, πρὸς δὲ τούτοις τιμᾶν τε καὶ κολάζειν ὡς προσήκόν ἐστιν ἑκατέροις. (5) Σωφρονεῖς οὖν νῦν ταῦτα μελετῶν· ἐλπίδας γὰρ τῷ τε πατρὶ καὶ τοῖς ἄλλοις παρέχεις ὡς, ἂν πρεσβύτερος γενόμενος ἐμμείνης τούτοις, τοσοῦτον προέξεις τῇ φρονήσει τῶν ἄλλων ὅσον περ ὁ πατήρ σου διενήνοχεν ἀπάντων.

ΣΧΟΛΙΑ

(1) **Πρὸς τὸν πατέρα σου γράφων ἐπιστολήν:** *‘καθὼς ἔγραφα στον πατέρα σου μια ἐπιστολή’*. Σύμφωνα με ὅ,τι αναφέρει ἐδῶ ο Ἰσοκρ., ἡ συγκεκριμένη ἐπιστολή πρὸς τὸν Αλέξανδρο στάλθηκε εἴτε μαζί τὴν ἴδια χρονικὴ στιγμή, εἴτε λίγο μετὰ ἀπὸ μία ἄλλη πού ἐστεῖλε ὁ ἴδιος στον Φίλιππο. Οἱ ἐπιστολές του Ἰσοκρ. πρὸς τὸν Φίλιππο εἶναι δυο, ἡ 1^η γραμμένη τὸ 342 καὶ ἡ 2^η γραμμένη τὸ 338. Ἀρα σύμφωνα με ὅ,τι λέει ἐδῶ ο Ἰσοκρ. πρέπει εἴτε ἡ 1^η εἴτε ἡ 2^η ἐπιστολή του πρὸς τὸν Φίλιππο νὰ γράφτηκε καὶ νὰ ἀπεσταλῇ μαζί (ἢ περίπου μαζί) με τὴν συγκεκριμένη ἐπιστολή του πρὸς τὸν Αλέξανδρο. Συνεπῶς ἡ ἐπιστολή πρὸς τὸν Αλέξανδρο εἶναι γραμμένη εἴτε τὸ 342, εἴτε τὸ 338. Ἀποκλείεται ὁμως ἡ 2^η ἐπιστολή πρὸς τὸν Φίλιππο νὰ εἶναι ἐκείνη πού γράφτηκε καὶ ἀπεσταλῇ μαζί με τὴν ἐπιστολή πρὸς τὸν Αλέξανδρο, διότι ἡ 2^η γράφτηκε καὶ ἀπεσταλῇ σίγουρα τὸ 338, ἐνῶ ἡ ἐπιστολή πρὸς τὸν Αλέξανδρο τὸν ἐμφανίζει στὴν 3^η ἐνότητα ὡς ‘μαθητὴ’, ὁμως τὸ 338 ἐκεῖνος ἦταν ἤδη 18 ἐτῶν, ἀρκετὰ μεγάλος γιὰ νὰ εἶναι ἀκόμη ‘μαθητής’. Ἡ μόνη πλέον ἐπιστολή του Ἰσοκρ. πρὸς τὸν Φίλιππο πού ἔμενε γιὰ νὰ ταυτιστεῖ χρονολογικά με τὴν ἐπιστολή πρὸς τὸν Αλέξανδρο, ἦταν ἡ 1^η, γραμμένη τὸ 342, μία χρονιά πού ὁ Αλέξανδρος ἦταν 14 ἐτῶν, δηλ. κατάλληλος γιὰ ‘μαθητής’, ὅπως ἀναφέρεται στὴν 3^η ἐνότητα τῆς ἐπιστολῆς πρὸς τὸν ἴδιον. Ἐδῶ ὁμως ἐμφανίστηκαν οἱ ἀντιρρήσεις τοῦ Wilamowitz, ὁ ὁποῖος τὴν 1^η ἐπιστολή πρὸς τὸν Φίλιππο τὴν μετέθεσε δυο χρόνια πρὶν, τὸ 344, διότι σύμφωνα με τὴν δική του ἐρευνα ὁ ‘τραυματισμός’ τοῦ Φιλίππου τὸν ὁποῖον ἀναφέρει ἡ ἐπιστολή αὐτή, ἐγίνε τὸ 344 σὲ μία ἐκστρατεία τοῦ ἐναντίον τῶν Ἰλλυριῶν. Με αὐτὴν ὁμως τὴν χρονολόγηση δὲν μπορεῖ πλέον ἡ 1^η πρὸς τὸν Φίλιππο νὰ εἶναι αὐτή πού γράφτηκε καὶ στάλθηκε μαζί με τὴν ἐπιστολή πρὸς τὸν Αλέξανδρο, διότι ἡ ἐπιστολή πρὸς τὸν Αλέξανδρο τὸν ἐμφανίζει ὡς ‘μαθητὴ’, καὶ ὁ Αλέξανδρος ὡς ‘μαθητής’ ὑπῆρξε μόνο με τὸν Ἀριστοτέλη ὡς ‘δάσκαλος’. Ὅμως ὁ Ἀριστοτέλης γνωρίζουμε καλὰ ὅτι ἔφτασε στὴν Μακεδονία ὡς ‘δάσκαλος’ τοῦ Αλεξάνδρου ἐπὶ ἀρχόντος Πυθοδότου τὸ 343/2π.Χ. (Διογένης Λαέρτιος, IV, 10). Συνεπῶς δὲν μπορεῖ ἡ 1^η ἐπιστολή πρὸς τὸν Φίλιππο νὰ γράφτηκε καὶ νὰ ἀπεσταλῇ μαζί (ἢ περίπου μαζί) με τὴν συγκεκριμένη πρὸς τὸν Αλέξανδρο, ἀφοῦ τις χωρίζουν ἓνα ἢ καὶ δυο χρόνια. Παρ’ ὅλα αὐτὰ ὁμως ὁ Ἰσοκρ. ἐμμένει πὼς τὴν συγκεκριμένη ἐπιστολή στον Αλέξανδρο τὴν ἔγραψε μαζί με μία ἐπιστολή πρὸς τὸν πατέρα του. Ἀρα οἱ ἐπιλογές πού ἔχουμε εἶναι δυο: (i) νὰ δεχθούμε ὅτι ἡ ἐπιστολή πρὸς τὸν Φίλιππο τὴν ὁποῖαν ἀναφέρει στὴν ἐπιστολή πρὸς τὸν Αλέξανδρο ὁ Ἰσοκρ. ὡς γραμμένη καὶ σταλμένη τὴν ἴδια χρονικὴ στιγμή, εἶναι μία χαμένη πλέον καὶ ἀγνωστὴ σὲ μας ἐπιστολή· (ii) νὰ δεχθούμε ὅτι ἡ συγκεκριμένη ἐπιστολή πρὸς τὸν Αλέξανδρο εἶναι νόθος, ὁπότε κάθε προσπάθεια χρονολογικῆς ταυτίσεώς τῆς με μία ἐπιστολή του Ἰσοκρ. πρὸς τὸν Φίλιππο εἶναι καὶ μάταιη καὶ ἀσκοπη. Αὐτὴν ἀκριβῶς τὴν λύση προτείνει ὁ Jaeger (W.Jaeger, *Δημοσθένης, Διαμόρφωση καὶ εξέλιξη τῆς πολιτικῆς του*, M.I.E.T., 1979, σελ. 285, Σημ.33). Συμβατικά ὁμως ἔχουμε ἀποδεχθεῖ τὴν ἐπιστολή αὐτὴν ὡς γνήσια τοῦ Ἰσοκρ., τὴν χρονολογήσαμε στὸ ἔτος 342 γιὰ νὰ συμπίπτει καὶ με τὴν ἡλικία τοῦ Αλεξάνδρου, ἀλλὰ καὶ με τὴν περίοδο παραμονῆς τοῦ Ἀριστοτέλη στὴν Μακεδονία ὡς ‘παιδαγωγό’, ἀλλὰ τὰ ἐρωτήματα εἶναι καὶ παραμένουν ἀνοιχτά καὶ ἀναπάντητα. **εἰ...μήτε προσερῶ μήτ’ ἀσπάσομαι μήτε γράψω:** τρεῖς υποθετικὲς προτάσεις με Ὀριστική καὶ με κοινὴ ἀπόδοση τὴν Ὀριστική ‘ῥῃμην’. Τὸ ρ. ‘προσερῶ’ εἶναι ὁ Μέλλων τῆς Ὀριστικῆς τοῦ ρ. ‘Προσαγορεύω – προσηγόρευον – προσερῶ – προσεῖπον – προσείρηκα = ἀπευθύνομαι δια λόγου’: **περὶ τὸν αὐτὸν ὄντα σὲ τόπον:** ὁ ἐμπρόθετος προσδιορισμός τοῦ τόπου εἶναι ‘περὶ τὸν τόπον’· ἡ ἀντων. ‘αὐτὸν’ ἀν καὶ συνήθως λειτουργεῖ ὡς κατηγορηματικὸς προσδιορισμός, ἐδῶ ἐπειδὴ βρίσκεται ἀνάμεσα σὲ ἄρθρο καὶ ὄνομα λογίζεται ὡς ἐπιθετικὸς προσδ.· ἡ ἀναρθρὴ μτχ. ‘ὄντα’ σὲ αἰτιατικὴ ἐνικοῦ ἀρσενικοῦ γένους, εἶναι συνημμ. στὸ ‘σε’, καὶ ἔστω κι ἀν φαίνεται ὡς ἀναφορικὴ, ἐν τούτοις λειτουργεῖ ὡς ἐπιρρ. αἰτιολογική, ‘ὁ ὁποῖος εἶσαι = ἐπειδὴ εἶσαι’· καὶ τέλος ἡ αἰτιατικὴ ‘σε’ εἶναι ἀντικ. στὸ ‘προσερῶ’. **τι τοιοῦτον:** τὸ ‘τί’ εἶναι σύστοιχο ἀντικείμενο καὶ τὸ ‘τοιοῦτον’ κατηγορηματικὸς προσδιορισμός, ‘κάτι πού νὰ εἶναι παρόμοιο’, κι ὄχι ‘κάτι πού εἶναι παρόμοιο’. **τοὺς ἀναγνόντας:** ἀναρθρὴ μτχ. ὡς οὐσιαστικὸ, ἀντικείμενο στὸ ρ. ‘ποιήσει’. **μὴ νομίζειν:** ἀντικείμενο στὴν ἀναρθρὴ μτχ. **με παραφρονεῖν:** ‘ὅτι ἐγὼ εἶμαι σὲ πνευματικὴ σύγχυση’, ἡ αἰτιατικὴ εἶναι ὑποκ. στὸ ἀπαρέμφατο, τὸ ὁποῖο εἶναι εἰδικὸ καὶ ἀντικ. στὸ ‘νομίζειν’. **μηδὲ...ληρεῖν:** ἐπίσης ἀντικείμενο

στο 'νομίζειν'. Η ενδιάμεση δοτική είναι επιρρ. της αναφοράς. **τὸ...μου μέρος**: 'το δικό μου κομμάτι'. Σε κάποιες περιπτώσεις οι συγγραφείς αντί να χρησιμοποιήσουν την επιθετική κτητική αντωνυμία 'ἐμός, -ή, -όν, σός, -ή, -όν', χρησιμοποιούσαν την γενική πτώση της προσωπικής αντωνυμίας ως γενική κτητική. Έτσι αντί να πουν 'ἔφη ὁ ἐμός πατήρ' ἔλεγαν 'ἔφη μου ὁ πατήρ' (Kühner, p 588.3). Η αιτιατική ενικού 'τὸ...μέρος' είναι υποκείμενο στο απαρέμφατο 'εἶναι'. **καταλελειμμένον καὶ ὄν**: δυο άρθρες μτχ. ως επιθετικοί προσδιορισμοί στο 'μέρος' συνδεδεμένοι με τον 'καί', 'το οποίο έχει παραμείνει και το οποίο υπάρχει ως περίσσευμα – υπόλοιπο'. **λοιπὸν**: κατηγορούμενο στην μτχ. 'ὄν'. **οὐκ ἀνάξιον**: κατηγορούμενο στο 'εἶναι'. **εἶναι**: επίσης αντικείμενο στο απαρέμφατο 'νομίζειν'. **τῆς δυνάμεως**: γενική της αξίας. **ἦν**: sc. 'δύναμιν'. **ὦν**: συνημμ. μτχ., χρονική.

(2) **σε**: αντικείμενο στην μτχ. 'λεγόντων > λέγω τινά = αναφέρω κάποιον, παρουσιάζω κάποιον με ομιλία'. **πάντων**: γενική άρθρου επιθέτου συντασσόμενου με το ρ. 'ἀκούω' ως γενική αφαιρετική, 'ἀκούω τινός τι = μαθαίνω από κάποιον κάτι – πληροφορούμαι από κάποιον κάτι'. **λεγόντων**: κατηγορηματική μτχ. που αναλύεται εδώ σε ειδική πρόταση με Οριστική, 'ἀκούω πάντων ὅτι λέγουσί σε'. **ὥς...εἴ**: ειδική πρόταση, επεξήγηση στο 'σε'. **φιλόανθρωπος...καὶ φιλαθήναιος καὶ φιλόσοφος**: τρεις λλ. και κοινό το πρώτο συνθετικό τους. Θα περιμέναμε ίσως την κλιμάκωση των νοημάτων να καταλήγει στο 'φιλόανθρωπος', ως μια πιο γενική έννοια, αλλά καταλήγει στην λ. 'φιλόσοφος', διότι μ' αυτήν θα ασχοληθεί στην συνέχεια ο Ισοκρ. **οὐκ ἀφρόνως ἀλλὰ νοῦν ἔχόντως**: δυο επιρρήματα που συντάσσονται με την μτχ. 'λεγόντων'. **Τῶν τε γὰρ πολιτῶν**: συντάσσεται με την αιτιατική 'τούς ἡμεληκότας' ως γενική διαιρετική. **ἀποδέχεσθαι**: συντάσσ. με την ενν. από πιο πριν ρ. έκφραση 'ἀκούω πάντων λεγόντων', και είναι ειδικό απαρέμφατο, αντικείμενο στην ενν. μτχ. 'λεγόντων'. **σε**: υποκ. στο απαρέμφατο. **τῶν ἡμετέρων**: παράθεση στην γενική 'τῶν πολιτῶν'. Προφανώς ο Ισοκρ. αναφέρεται σε Αθηναίους πολίτες που τότε βρίσκονταν στην αυλή του Φιλίππου. **οὐ τοὺς ἡμεληκότας...καὶ ἐπιθυμοῦντας**: δυο άρθρες μτχ. ως ουσιαστικά, αντικείμενα στο απαρέμφατο 'ἀποδέχεσθαι'. **αὐτῶν**: αυτοπαθής αντωνυμία συντασσόμενη με την μτχ. 'ἡμεληκότας', ως γενική διαιρετική, 'αὐτοὺς που διαφοροῦν για τα δικά τους ζητήματα'. Η έκφραση 'ἀμελῶ τινός' κ.λ. σημαίνει 'δεν ενδιαφέρομαι για κανένα πράγμα προερχόμενο από κάποιον ή από κάτι'. Το γεγονός ότι χάριν ευκολίας στην ν.ε. μεταφράζεται η γενική ως αιτιατική, αυτό δεν σημαίνει σε καμία περίπτωση ότι η γενική είναι αντικείμενο. Το ρηματικό αντικείμενο στην ελληνική και λατινική βρίσκεται μόνο στην αιτιατική πτώση. Η γενική ως 'αντικείμενο' υφίσταται μόνο ως εξαρτώμενη από ουσιαστικά ως 'γενική αντικειμενική', αλλά αυτό είναι άλλο πράγμα. **πονηρῶν πραγμάτων**: το άρθρο επίθετο είναι επιθ. προσδ., και το άρθρο ουσιαστικό είναι στο 'ἐπιθυμοῦντας' ὅτι και το 'αὐτῶν' στο 'ἡμεληκότας'. **ἀλλ'**: ο σύνδεσμος 'ἀλλὰ' συνδέει αντιθετικά τις δυο προηγούμενες αιτιατικές 'τούς ἡμεληκότας καὶ ἐπιθυμοῦντας' με την ενν. αντωνυμία 'τούτους' ως εξαρτώμενη από το πιο πάνω απαρέμφ. 'ἀποδέχεσθαι'. **οἷς συνδιατρίβων τ' οὐκ ἂν λυπηθείς**: αναφορική επιθετική πρόταση στο ενν. πιο πριν 'ἀλλὰ τούτους'. Η δοτική 'οἷς' συντάσσεται με την μτχ. 'συνδιατρίβων' ως γενική της συμμετοχής ή αλλιώς της συνοδείας. Η άρθρη μτχ. 'συνδιατρίβων' είναι συνημμ., επιρρ., υποθετική με απόδοση το ρ. 'οὐκ ἂν λυπηθείς', 'ἀλλὰ εκείνους με τους οποίους αν συννευρεθείς, δεν είναι δυνατόν να νοιώσεις λύπη'. Αναλύεται σε υποθετικό λόγο της 'απλής σκέψης' ως 'εἰ συνδιατρίβοις τούτοις, οὐκ ἂν λυπηθείς'. **συμβάλλων τε καὶ κοινωνῶν πραγμάτων οὐδὲν ἂν βλαβεῖς οὐδ' ἀδικηθείς**: δυο αναφορικές επιθετικές προτάσεις όμοιες με την προηγούμενη, με ενν. αναφορικό το 'οἷς'. Οι δυο άρθρες μτχ. 'συμβάλλων ~ κοινωνῶν' είναι συνημμ., επιρρ., υποθετικές με απόδοση τα δυο ρρ. που ακολουθούν, 'εἰ συμβάλλοις τούτοις και κοινωνοῖς πραγμάτων, οὐδὲν ἂν βλαβεῖς οὐδ' ἀδικηθείς', 'με τους οποίους αν συνεργαστείς και αν συμμετάσχεις σε κάποια ζητήματα, δεν είναι δυνατόν να υποστείς καμία βλάβη ούτε να αδικηθείς'. Η γενική 'πραγμάτων' συντάσσεται με την μτχ. 'κοινωνῶν' ως γενική διαιρετική. Η ρ. έκφραση είναι 'κοινωνῶ τινι τινός συμμετέχω μαζί με κάποιον σε κάτι

(σε κάτι από κάτι), όπου η δοτική είναι της συμμετοχής ή συνοδείας, και η γενική είναι διαιρετική. Σε κάποια παλαιά συντακτικά αναφέρεται ως ‘του περιεχομένου’ ή ‘του τόπου’. **οἷς περ χρή πλησιάζειν τοὺς εὖ φρονούν-
τας:** αναφορική επιθετική πρόταση με συντακτικό ρ. το πρόσωπο ‘χρή’. Η δοτική ‘οἷς’ συντάσσεται με το απαρέμφοτο ‘πλησιάζειν’ ως δοτική της συμμετοχής, ‘πλησιάζω τινί = έρχομαι κοντά σε κάποιον’. Το απαρέμφοτο ‘πλησιάζειν’ είναι υποκείμενο στο ‘χρή’. Η αιτιατική της έναρθρη μτχ. ‘τοὺς εὖ φρονούντας’ είναι σε θέση ουσιαστικού, υποκείμενο στο απαρέμφοτο, ‘με το οποίο είδος ανθρώπων πρέπει να έρχονται κοντά εκείνοι οι άνθρωποι που έχουν σωστή κρίση’.

(3) **τῶν τε φιλοσοφῶν:** γενική διαιρετική, ‘και από όλες γενικά τις φιλοσοφικές δραστηριότητες’. **οὐκ ἀποδο-
κιμάζειν:** άναρθρο απαρέμφοτο εξαρτώμενο από το ενν. από την πιο πριν ρ. έκφραση ‘άκούω πάντων λεγόντων’ ως αντικείμενο στην μτχ. ‘λεγόντων’. **τὴν περὶ τὰς ἔριδας:** το άρθρο μπορεί να μετατρέπει σε ουσιαστικό ο-
ποιοδήποτε μέρος του λόγου ακολουθεί, στο γένος, στην πτώση και στον αριθμό του. Εδώ ο εμπρόθετος ‘περὶ τὰς ἔριδας’ μετατρέπεται σε ουσιαστικό, θηλυκού γένους, αιτιατική ενικού, και λειτουργεί ως αντικείμενο στο απαρέμ-
φοτο ‘ἀποδοκιμάζειν’, διότι με το ‘τὴν’ ενν. ‘τὴν φιλοσοφίαν’. Ο όρος ‘Φιλοσοφία περὶ τὰς ἔριδας’ χρησιμο-
ποιήθηκε στις αρχές του 4^{ου} αι. για να αποδώσει και να περιγράψει τον τρόπο με τον οποίον λειτουργούσε το κίνημα της ‘Σοφιστικής’, το οποίο χρησιμοποιούσε την ‘θέση’ και την ‘αντίθεση’, δηλ. την ‘αντιπαράθεση’ δυο εννοιών, προκειμένου απορρίπτοντας την μία και κρατώντας την άλλη να οδηγεί τον συνομιλητή σε μία υποχρεωτική παραδο-
χή του συμπεράσματος το οποίο οι ίδιοι οι Σοφιστές ήθελαν να εξαχθεί, κι όχι αυτού το οποίο θα ίσχυε ‘λογικά’. Αυ-
τή η τακτική των Σοφιστών βασίστηκε πάνω στην αρχή της ‘Διαλεκτικής’ φιλοσοφίας. Επειδή όμως και ο Σωκράτης είχε εφαρμόσει την αρχή της ‘Διαλεκτικής’ στην φιλοσοφική του σκέψη, γι’ αυτό τόσο ο ίδιος, όσο και οι οπαδοί του, θεωρήθηκαν σφαλμένα ως Σοφιστές, παρά το γεγονός ότι η Σωκρατική ‘Διαλεκτική’ ήταν εντελώς διαφορετική από εκείνη των Σοφιστών, αφού ακολουθούσε τις αρχές του ‘ορθού λόγου’. Ο Αθήναιος δίνει μια μικρή εικόνα αυ-
τής της παρεξηγήσεως, η οποία οδήγησε τον Σωκράτη στον θάνατο, και το κίνημά του στην δυσφήμιση: «εἰκότως οὖν πολλαὶ τῶν πόλεων καὶ μάλιστα ἡ Λακεδαιμονίων, ὡς Χαμαιλέων φησὶν ἐν τῷ περὶ Σιμωνίδου οὐ προσίενται οὔτε <φιλοσοφίαν οὔτε> ῥητορικὴν διὰ τὰς ἐν τοῖς λόγοις ὑμῶν φιλοτιμίας καὶ ἔριδας καὶ τοὺς ἀκαίρους ἐλέγχους· δι’ οὗς Σωκράτης μὲν ἀπέθανεν ὁ πρὸς τοὺς εἰς τὰ δικαστήρια ἀποκληρου-
μένους διαλεγόμενος περὶ τοῦ δικαίου κλεπτιστάτους ὄντας, Ἀθὴν Δειπν. 13 (Kaibel) 92 *είναι λοιπὸν λογικὸν ὅτι πολλὰς ἐλληνικὰς πόλεις, καὶ ἐιδικὰ ἡ Σπάρτη, ὅπως ἀναφέρει ὁ Χαμαιλέων γιὰ τὸν Σιμωνίδα, δὲν προσέ-
γισαν οὔτε τὴν φιλοσοφίαν οὔτε τὴν ρητορικὴν, λόγῳ τῶν ἐπιδιώξεων ποὺ υπάρχουν στὶς ομιλίες σας, καὶ λόγῳ τῶν ἀ-
ντιφατικῶν θέσεων* καὶ τῶν ἀνεπίκαιρων ἐλέγχων. Καὶ ἐξ αἰτίας ὅλων αὐτῶν (δηλ. ἐρίδων καὶ ἐλέγχων) πέθανε ὁ Σωκράτης, ὁ ποῖος μέσα στο δικαστήριό συζητοῦσε χρησιμοποιώντας τὸν ὀρθὸν λόγον (περὶ τοῦ δικαίου) με τοὺς πιο ἀ-
κατάλληλους δικαστὲς οἱ ποῖοι εἶχαν κληρωθεῖν». Σε τρεῖς διαφορετικούς λόγους τοῦ επιτίθεται ὁ Ἰσοκράτης ἐναντί-
ον τῆς ‘φιλοσοφίας περὶ τὰς ἔριδας’ – δηλ. ἐναντίον τῆς ‘Διαλεκτικῆς’: «Τίς γὰρ οὐκ ἂν μισήσειεν ἅμα καὶ καταφρονήσειεν πρῶτον μὲν τῶν περὶ τὰς ἔριδας διατριβόντων, οἱ προσποιοῦνται μὲν τὴν ἀλήθειαν ζητεῖν, εὐθὺς δ’ ἐν ἀρχῇ τῶν ἐπαγγελμάτων ψευδῇ λέγειν ἐπιχειροῦσιν; Ἰσοκ. Κατὰ Σοφ. 1 *ποιὸς λοιπὸν δὲν θα μισήσει καὶ θα περιφρονήσει συγχρόνως ἐκείνους ποὺ ασχολοῦνται με τοὺς ἀντιφατικούς λόγους, οἱ ποῖοι ἐνῶ προφασίζονται ὅτι ἀναζητοῦν τὴν ἀλήθεια, ἀμέσως με τὴν ἀρχὴν τῶν εξαγγελιῶν τοὺς ἐπιχειροῦν νὰ λένε ψέματα;*». Τὶς ίδιες ἀπόψεις διατυπώνει καὶ πιο κάτω (§20), ἀλλὰ καὶ σε ἄλλα δυο ἔργα (Ἑλένη, 1 & 6· Ἀντίδ. 258). Ὅμως ἐνῶ ἦταν μάλλον ἀναμενόμενο νὰ εξαπατηθοῦν οἱ κληρωθέντες δικαστὲς καὶ νὰ ἐκλάβουν τὴν Σωκρατικὴν ‘Διαλεκτικὴν’ (τὴν περὶ τὰς ἔριδας φιλοσοφίαν) ὡς ὅμοια με ἐκείνη τῶν Σοφιστῶν, εἶναι ἐντελῶς ἀπαράδεκτο καὶ ἀνεπίτρεπτο ὁ Ἰσοκράτης με τὸ βάθος παιδείας ποὺ εἶχε, νὰ μὴν διέκρινε τὴν οὐσιώδη διαφορὰ ποὺ υπῆρχε στὴν ‘φιλοσοφία περὶ τὰς ἔριδας’ μεταξύ τῶν Σοφιστῶν καὶ τοῦ Σωκράτη. Στὸ συγκεκριμένο χωρίο στὴν ἐπιστολὴ ‘πρὸς Ἀέξαν-

δρον' ο Ισοκράτης εμμένοντας στην εσφαλμένη αντίληψη ότι *‘ή περί τὰς ἔριδας φιλοσοφία’* των Σοφιστών είναι ίδια και όμοια με εκείνη του Σωκράτη και του Πλάτωνα, και βασιζόμενος στο γεγονός ότι και ο Αριστοτέλης υπήρξε μαθητής του Πλάτωνα, εξάγει το εντελώς λανθασμένο συμπέρασμα ότι τώρα ο νεαρός Αλέξανδρος ως *‘μαθητής’* του Αριστοτέλη διδάσκεται αυτήν ακριβώς την *‘περί τὰς ἔριδας φιλοσοφίαν’* των Σοφιστών. Επειδή όμως έστω και τυπικά έπρεπε να σεβαστεί το όνομα και το κύρος του Αριστοτέλη, γι' αυτό δεν αναφέρει καν το όνομά του, αλλά ούτε καλεί ευθέως τον Αλέξανδρο ως *‘μαθητή’* του Αριστοτέλη να απορρίψει την διδασκαλία του *‘δασκάλου’* του. Γι' αυτό του προτείνει να εφαρμόζει – αν θέλει – αυτήν την μορφή διδασκαλίας και φιλοσοφικής σκέψεως μόνο στις ιδιωτικές του διαπροσωπικές σχέσεις. Όμως τον συμβουλεύει να την απορρίψει προκειμένου για σοβαρές διεργασίες, σαν κι αυτές τις οποίες θα κληθεί ως μελλοντικός βασιλιάς της Μακεδονίας να αναλάβει τα επόμενα χρόνια. Ο Ισοκράτης δίνει στον Αλέξανδρο να καταλάβει ότι *‘τώρα’* η παιδεία που του προσφέρει ο Αριστοτέλης είναι ελλιπής (;) και ακατάλληλη (!) για την θέση που θα κληθεί να αναλάβει στο μέλλον ως κληρονόμος του θρόνου. Αν επρόκειτο να ήταν ένας απλός ιδιώτης, τότε η Αριστοτελική διδασκαλία θα του ήταν επαρκής, όμως τώρα με βάση το προδιαγραφόμενο μέλλον του δεν είναι. Το γεγονός ότι εδώ ο συντάκτης της επιστολής καταφέρεται εμμέσως πλην σαφώς εναντίον της Αριστοτελικής διδακτικής, είναι ο κυριότερος λόγος για τον οποίον ο Wilamowitz ενέμεινε στην αντίληψή του ότι η συγκεκριμένη επιστολή δεν ανήκει στον Ισοκράτη, αλλά είναι *‘νόθος’*, εκτός από τους λόγους χρονολόγησής της, τους οποίους εξέθεσα πιο πριν. **νομίζειν:** ό,τι και το *‘ἀποδοκιμάζειν’*. **εἶναι:** αντικείμενο στο *‘νομίζειν’*. Υποκείμενο του *‘εἶναι’* είναι η ενν. αιτιατική *‘τὴν περὶ τὰς ἔριδας’*, γι' αυτό και το κατηγορούμενο που ακολουθεί είναι σε αιτιατική ενικού. **ἐν ταῖς ἰδίαις διατριβαῖς:** *‘προκειμένου για τις διαπροσωπικές σχέσεις’*, ο εμπρόθετος δηλώνει κατάσταση. **οὐ μὴν:** προσοχή στην διαφορά μεταξύ του *‘οὐ μὴν’* για άρνηση, ενώ *‘οὐ μὴν’* αλλά για κατάφαση. **ἀρμόττειν:** ό,τι και το *‘εἶναι’* πιο πριν. Υποκείμενο του απαρεμφάτου η ενν. αιτιατική *‘τὴν περὶ τὰς ἔριδας’*. **οὔτε τοῖς...προεστῶσιν οὔτε τοῖς... ἔχουσιν:** δυο έναρθρες μτχ. ως ουσιαστικά σε δοτική πτώση, συντασσόμενες με το *‘ἀρμόττειν’* ως δοτικές προσωπικές, *‘σε κάθε όμως περίπτωση ότι δεν ταιριάζει ούτε σ’ εκείνους που κυβερνούν τους λαούς, ούτε σ’ εκείνους που έχουν ένα βασιλικό αξίωμα’*. **τοῖς...φρονούσιν:** έναρθρη μτχ. σε δοτική πτώση, ως δοτική προσωπική στις δυο απρόσωπες εκφράσεις που προηγούνται. **μεῖζον τῶν ἄλλων:** το *‘μεῖζον’* είναι επίρρημα του ποσού στο *‘φρονούσιν’* και η γενική *‘τῶν ἄλλων’* είναι συγκριτική στο *‘μεῖζον’*, *‘σ’ εκείνους που έχουν ένα φρόνημα ανώτερο από τους άλλους’*. **οὔτ’ αὐτοῖς ἐρίζειν πρὸς τοὺς συμπολιτευομένους:** *‘οὔτε γι’ αυτούς τους ίδιους (δηλ. τοὺς τὰς μοναρχίας ἔχοντας) να αντιπαρατίθενται με την διαλεκτική με τους συμπολίτες τους’*. Πάλι και εδώ η έμμεση επίθεση του Ισοκρ. στην *‘Διαλεκτική’* φιλοσοφία που διδάσκει ο Αριστοτέλης ως μαθητής του Πλάτωνα, στον νεαρό Αλέξανδρο. **οὔτε τοῖς ἄλλοις ἐπιτρέπειν πρὸς αὐτοὺς ἀντιλέγειν:** *‘ἀλλά ούτε να δίνουν την ευκαιρία στους άλλους (δηλ. εἰς τοὺς συμπολιτευομένους) να αντιπαρατίθενται μ’ αυτούς τους ίδιους μέσω του αντιλόγου’*. Ο *‘αντίλογος’* σε αντιπαράθεση με τον *‘λόγο’* ήταν το δεύτερο συνθετικό στοιχείο της Σοφιστικής, αλλά και της Σωκρατικής και Πλατωνικής *‘Διαλεκτικής’*, και εν προκειμένω και της Αριστοτελικής. Ότι ο Ισοκράτης ταυτίζει Σωκράτη, Πλάτωνα και ιδίως τον Αριστοτέλη με τους Σοφιστές μόνο ως αστείο μπορεί να εκληφθεί προκειμένου το επίπεδο της δικής του παιδείας και γνώσης. Γι' αυτό και εμμένουν οι σχολιαστές (Wilamowitz) ότι η συγκεκριμένη επιστολή *‘δεν μπορεί’* να είναι γραμμένη από τον Ισοκράτη, αλλά από ένα άγνωστο συντάκτη ως *‘νόθος’*.

(4) **Ταύτην μὲν οὖν...τὴν διατριβὴν:** *‘αὐτὴν λοιπὸν τὴν ἐξάσκησιν’*, αντικείμενο στο απαρέμφατο *‘ἀγαπᾶν’*. Πάλι και εδώ ο συντάκτης της επιστολή επιτίθεται εναντίον της *‘Διαλεκτικής’* την οποίαν ο Αριστοτέλης ως μαθητής του Πλάτωνα διδάσκει τώρα στον νεαρό Αλέξανδρο. **οὐκ ἀγαπᾶν σε...προαιρεῖσθαι:** τα άναρθρα απαρέμφατα είναι αντικείμενα στην ενν. από την πιο πριν ρ. έκφραση *‘ἀκούω πάντων λεγόντων,2’* και είναι αντικείμενα στην μτχ. *‘λεγόντων’*, όπως και τα προηγούμενα απαρέμφατα *‘ἀποδέχεσθαι,2’* *‘ἀποδοκιμάζειν, νομίζειν,3’*. Η αιτιατ.

της αντων. είναι υποκ. στην μτχ. **τὴν περὶ τοὺς λόγους:** ‘αυτὴν τὴν παιδείαν που ἀφορᾷ τοὺς ρητορικοὺς λόγους’. **οἷς:** sc. ‘λόγοις’. **τὰς προσπιπτούσας:** ἑναρθρη μτχ. ὡς οὐσιαστικό, παράθεση στο ‘τὰς πράξεις’. **μεθ’ ὧν:** sc. ‘μετὰ τῶν ὁποίων πράξεων’, εμπρόθετος του μέσου/τρόπου. **δι’ ἣν:** sc. ‘τὴν παιδείαν τὴν περὶ τοὺς λόγους = τὴν ῥητορικήν’, ο εμπρόθετος δηλώνει τὴν αἰτία. Ο εμπρόθετος αὐτός εἰσάγει μία κύρια πρόταση, διότι μέχρι το τέλος τῆς περιόδου δεν ὑπάρχει ἄλλη κύρια πρόταση. Σ’ αὐτὴν τὴν περίπτωση το αναφορικό ἐρμηνεύεται ὡς δεικτικό ‘ἣν = ταύτην’. Το ρ. τῆς ‘κύριας’ πρόταση εἶναι ο Μέλλων Οριστικῆς ‘ἐπιστήσῃ’. **δοξάζειν:** ἀντικείμενο στο ρ. ‘ἐπιστήσῃ’, ‘θα μάθεις νὰ ἐξάγεις συμπεράσματα’. **ἐπιεικῶς:** ‘με σωστό τρόπο’. **τοῖς...ἀρχομένοις:** ἑναρθρη μτχ. ὡς οὐσιαστικό, ἀντικείμενο στο ‘προσάττειν’. **προσάττειν:** ἄναρθρο ἀπαρέμφατο, ἀντικείμενο στο ρ. ‘ἐπιστήσῃ’, ‘καὶ θα μάθεις νὰ διατάσσεις στοὺς ἐξουσιαζόμενους’. **ἄ...ἐκάστους:** ἀναφορική ἐπιθετική πρόταση που ἐδῶ λειτουργεῖ ὡς Πλάγια ἐρώτηση, ἀντικείμενο στο ‘προσάττειν’, το οποίο συντάσσεται εἴτε (i) με δοτική προσωπική καὶ ἀντικείμενο σε αἰτιατική πτώση, (εἴ τι μοι προσάττοι, Δημ.50,51·), εἴτε (ii) με δοτική προσωπική καὶ ἀπαρέμφατο ὡς ἀντικείμενο, (ἔπειτα προσάττουσιν αὐτοῖς μὴ κλέπτειν μηδὲ ἀρπάζειν, Ξεν.Κ.Π. 1,2,2), εἴτε (ii) με δοτική προσωπική καὶ σὴν θέση τῆς αἰτιατικῆς ἢ του ἀπαρεμφάτου ὡς ἀντικειμένου μία πλάγια ἐρώτηση, ὅπως ἐδῶ. **ἄ:** αἰτιατική, σύστοιχο ἀντικείμενο στο ‘πράττειν’, το οποίο εἶναι ὑποκείμενο στο ‘δεῖ’. **ἐκάστους:** ὑποκείμενο στο ‘πράττειν’, ‘αὐτὰ τὰ οποία πρέπει ὁ καθένας νὰ κάνει’. **κρίνειν...τιμᾶν...κολάζειν:** ἀντικείμενα στο ‘ἐπιστήσῃ’. **ὥς προσήκόν ἐστι:** ἀναφορική παραβολική πρόταση. **ἐκατέροις:** δοτική προσωπική σὴν ἀπρόσωπη ἐκφραση ‘προσῆκόν ἐστι’.

(5) **μελετῶν:** συνημμ. τροπική μτχ. **ὥς...τοσοῦτον προέξεις:** ‘ὅτι τόσο πολὺ θα διακριθεῖς’, εἰδική πρόταση ἀντικείμενο σὴν ρ. ἐκφραση ‘ἐλπίδας...παρέχεις’. **ἂν...ἐμμείνης:** ὑποθετική πρόταση με Ὑποτακτική καὶ με ἀπόδοση τὴν εἰδική πρόταση. Πλάγιος ὑποθετικός λόγος, διότι ἡ ἀπόδοση ἀντὶ γὰρ κύρια πρόταση εἶναι δευτερεύουσα. Ο ὑποθετικός λόγος δηλώνει το προσδοκώμενο. Ὡς ευθύς, ‘ἂν ἐμμείνης, τοσοῦτον προέξεις’. **πρεσβύτερος γενόμενος:** το ἄναρθρο ἐπίθετο εἶναι κατηγορούμενο καὶ ἡ ἄναρθρη μτχ. εἶναι συνημμ., χρονική. **τούτοις:** δηλ. σε ὅλα αὐτὰ τὰ χαρίσματα τὰ οποία διεπίστωσε ὁ Ἰσοκρ. ὅτι διαθέτει ὁ νεαρός Αλέξανδρος. Ἡ δοτική εἶναι τῆς συμμετοχῆς στο ρ. **τῇ φρονήσει τῶν ἄλλων:** ‘ὅτι τόσο πολὺ θα διακριθεῖς ὡς πρὸς σὴν σωστή κρίση ἀπὸ τοὺς ἄλλους’. Ἡ δοτική εἶναι ἐπιρρηματική τῆς ἀναφορᾶς καὶ ἡ γενική συντάσσεται με το ρ. ‘προέξεις’ ὡς γενική ἀφαιρετική δείχνοντας τὴν ‘ἀφετηρία’ ἀπὸ τὴν οποίαν γίνεται ἡ σύγκριση τῆς ‘ὑπεροχῆς’, καὶ μ’ αὐτὴν τὴν ἐννοια εἶναι καὶ ‘συγκριτική’. **ὅσον περ...διενήνοχεν:** ἀναφορική ἐπιρρ. πρόταση του ποσού. **ἁπάντων:** ἴδια γενική με τὴν ‘τῶν ἄλλων’.

ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ

(1) Ενώ έγραφα στον πατέρα σου μια επιστολή, σκέφτηκα ότι θα κάνω ατόπημα, αν ούτε απευθυνθώ σε εσένα αφού βρίσκεσαι στην ίδια περιοχή μ' εκείνον, ούτε σε χαιρετήσω ούτε γράψω κάτι παρόμοιο, το οποίο θα αναγκάσει αυτούς που διαβάσουν να μη θεωρήσουν εμένα ότι παραλογίζομαι εξ αιτίας της προχωρημένης ηλικίας μου, και πως ούτε φλυαρώ για γενικά ζητήματα, αλλά ότι το τμήμα εκείνο του εαυτού μου, το οποίο έχει παραμείνει και υπάρχει ως περίσσειμα, δεν είναι ανάξιο με την δύναμη την οποία είχα, όταν ήμουν νεώτερος στην ηλικία.

(2) Πληροφορούμαι από όλους ότι λένε πως εσύ είσαι φίλος των ανθρώπων και φίλος επίσης των Αθηναίων αλλά και φίλος της σοφίας, όχι με τρόπο παράλογο αλλά με τρόπο συνετό. Και πως αποδέχεσαι από του πολίτες του δικούς μας όχι εκείνους που παραμελούν τον εαυτό τους και επιθυμούν πράγματα παράνομα, αλλά εκείνους με τους οποίους αν συναναστραφείς, δεν είναι δυνατόν να στενοχωρηθείς, και με τους οποίους αν συνυπάρξεις και πάρεις μέρος στις υποθέσεις τους, δεν είναι δυνατόν να υποστείς καμία βλάβη ούτε να αδικηθείς, με το οποίο είδος ανθρώπων πρέπει να έρχονται κοντά εκείνοι οι άνθρωποι που έχουν σωστή κρίση

(3) Και ότι από όλα γενικώς τα φιλοσοφικά συστήματα δεν απορρίπτεις ούτε εκείνο που βασίζεται πάνω σε αντικρουόμενες θέσεις, αλλά ότι πιστεύεις πως αυτό έχει πλεονεκτήματα όσον αφορά τις διαπροσωπικές σχέσεις, αλλά όμως ότι σε κάθε περίπτωση δεν ταιριάζει ούτε σ' εκείνους που εξουσιάζουν ένα λαό, ούτε σ' εκείνους που έχουν το βασιλικό αξίωμα. Διότι δεν είναι ούτε ωφέλιμο ούτε σωστό για όσους έχουν ένα φρόνημα μεγαλύτερο από τους άλλους, ούτε γι' αυτούς τους ίδιους να αντιπαρά τίθενται με την διαλεκτική με τους συμπολίτες τους, αλλά ούτε να δίνουν την ευκαιρία στους άλλους να αντιπαρά τίθενται μ' αυτούς τους ίδιους.

(4) Επίσης (μαθαίνω από τους άλλους πως λένε) ότι εσύ δεν εγκρίνεις αυτήν την εξάσκηση, αλλά ότι προτιμάς την παιδεία εκείνη που ασχολείται με τους ρητορικούς λόγους, τους οποίους χρησιμοποιούμε στις ενέργειές μας τις οποίες συναντάμε καθημερινά και με τους οποίους παίρνουμε τις αποφάσεις μας για τα ζητήματα που αφορούν την κοινότητα. Εξ αιτίας λοιπόν αυτής της μορφής της παιδείας τώρα θα μάθεις να αποφασίζει με σωστό τρόπο για ζητήματα του μέλλοντος, και να επιβάλλεις με λογικό τρόπο σ' αυτούς που εξουσιάζεις, τι πρέπει ο καθένας να κάνει, καθώς και για τα ζητήματα που είναι ορθά και δίκαια αλλά για τα αντίθετα από αυτά να κρίνεις με σωστό τρόπο, και επίσης και να τιμάς αλλά και να τιμωρείς με τον τρόπο που ταιριάζει στον κάθε ένα απ' αυτούς τους δύο.

(5) Έχεις λοιπόν συνετή σκέψη τώρα με το να σκέφτεσαι αυτά τα πράγματα. Επίσης προσφέρεις ελπίδες στο πατέρα σου και στους άλλους ότι, αν όταν γίνεις μεγαλύτερος στην ηλικία μείνεις σταθερός σ' αυτές τις αρχές, τόσο πολύ θα είσαι ανώτερος ως προς την σύνεση από όλους τους άλλους, όσο περίπου ο πατέρας σου έχει ξεχωρίσει από όλους γενικώς.